

”The queer disappearance of Butler”

När Judith Butler introducerades
i svensk feministisk forskning, 1990–2002¹

Sara Edenheim

Den svenska genusforskningen drabbades runt sekelskiftet av sin hitintills största våg av helgonkult riktad mot den amerikanska teoretikern och filosofen Judith Butler. Samtidigt som den så kallade queerteorin lanserades inom både akademi och media, blev Butler liktydig med forskning rörande drag-show, teater och sexuella identiteter. Redan innan hade dock Butler en påbörjad reception inom svensk genusforskning som tagit sig olika uttryck och som inte alltid verkade peka mot den självklara positionering och tolkning av Butler som vi ser idag. Utifrån en kartläggning av denna reception hoppas jag kunna analysera hur bilden av Judith Butler har formats i både akademiska och, delvis, utomakademiska sammanhang.

Väl medveten om att en sådan översikt över mottagandet av Butlers verk i en svensk, akademisk kontext inte kan göra anspråk på att vara heltäckande har urvalet börjat i mina egna begränsade erfarenheter av vad som har skrivits och sagts, för att sedan, genom att kombinera dessa referenser med bibliotekens sökmotorer, ge upphov till en sorts ”snöbollseffekt”. Den feministiska forskningens fördel – att den kan integreras inom alla områden och ämnen – har här varit en akilleshäls eftersom jag som historiker har en begränsad inblick i övriga områden. Studien är med andra ord inte fullständig och det som omedvetet har utelämnats kan eventuellt öppna upp för andra tolkningar och argument än de som presenteras här.

Den teoretiska hemvisten – ett tvärvetenskapligt initiativ

Queerteori har blivit det begrepp som oftast förknippas med Butler. Etymologiskt är det inte helt korrekt, då hon vare sig myntade begreppet eller försökte sprida det.² Butler är inte heller den enda, eller ens den mest refererade, forskaren inom det fält som idag kallas för queerteori. Den teoretiska ståndpunkt som hon presenterade i *Gender trouble* (1990) och *Bodies that matter* (1993) har oftast inte mer än Michel Foucault gemensamt med de forskare som dominerar det internationella queerteoretiska fältet.³ Teoretiskt kan Butler med andra ord sägas ha relativt lite gemensamt med det vi idag kallar för queerteori; likheterna hittar man snarare

i val av ämne (sexualitet, subversion, transgender). I Butlers tidiga verk återfinns dels en rad teoretiker och filosofer som brukar skrivas in i en äldre radikalfeministiskt lesbisk tradition (Adrienne Rich, Monique Wittig), dels de som anses tillhöra den etablerade psykoanalysen, både den traditionella och den feministiska (Sigmund Freud, Luce Irigaray, Julia Kristeva, Jacques Lacan, Jean Laplanche), samt de tillhörande den etablerade kontinentala filosofin (Louis Althusser, John Langshaw Austin, Jacques Derrida, G. W. F. Hegel, Friedrich Nietzsche, m.fl.). I den genre som Butler har skrivit in sig i ligger således fokus på en närmast post-fenomenologisk och post-psykoanalytisk teoriutveckling av kropp och politik utifrån en huvudsaklig omläsning av Hegel, Marx och Freud.

Den dubbla strävan att både föra in en feministisk syn på kön och begär i de dominerande filosofiska diskussionerna och att föra in denna filosofi i de feministiska diskussionerna kan sägas ha drivit Butlers tidiga projekt framåt. Som den kontinentalt skolade filosof hon är, har hon gått metodiskt och systematiskt tillväga.⁴ Hennes ständigt återkommande nodalpunkt är kroppen och mer än en gång har hon uttryckt frustration över detta komplexa projekt:

I began writing this book by trying to consider the materiality of the body only to find that the thought of materiality invariably moved me into other domains. I tried to discipline myself to stay on the subject, but found that I could not fix bodies as simple objects of thought. Not only did bodies tend to indicate a world beyond themselves, but this movement beyond their own boundaries, a movement of boundary itself, appeared to be quite central to what bodies 'are'.⁵

För att teoretisera detta ”bortom” (*beyond*), fokuserar en stor del av Butlers texter på relationen mellan det närvarande, det motsatta och det som är ”någon annanstans”, där revidering av Lacans psykoanalytiska modell spelar en central och i många fall en avgörande roll för att hålla samman projektet. Det är även den lacanianska ansatsen som har gjort att Butler har gått i klinch med teoretiker som Elizabeth Grosz, Slavoj Žižek och Ernesto Laclau. Introduktionen av termen *materialisering* sker på ett tidigt stadium i Butlers texter i ett försök att tala om materia som en process. Syftet är att påvisa både socialkonstruktivismens och essentialismens begränsningar genom att peka på det nödvändiga i att införliva *formen* i materiebegreppet. Det är i det sammanhanget som Freud och Lacan än en gång fyller en funktion genom sina respektive teoretiseringar kring kroppsbild, fantasi och begär, men Butler tar även delvis avstamp i en reviderande kritik av fenomenologin.⁶ I sina senare verk har Butler skrivit in sig allt mer i det kontinentala filosofiska fältet, även om den väv av reviderad psykoanalys som hon har byggt upp över åren ändå återfinns som en resonansbotten.

Genomgående är även teoretiseringen av den beköna(n)de subjektifie-

ringen, där Austins tal-aktsteori och performativitetetsbegrepp introduceras – först helt utan referens och diskussion i *Gender trouble* – och senare utförligt i bland annat *Bodies that matter* och *Excitable speech* (1997). I dessa två senare verk önskar Butler råda bot på en del missförstånd som uppkom i och med *Gender trouble* och då i första hand det problematiska med att performativitet i vissa uttolkningar tenderade att bli liktydigt med teater och performance trots att performativitet är en term för att förklara hur talet om kön så att säga verkställer en bekönad kropp och således hör hemma inom lingvistik och filosofin.⁷ Butler menar dock inte att orsaken till denna kropp är performativitet i sig, utan det är snarare vad hon benämner en heterosexuell melankoli (se framför allt *Bodies that matter* och *Psychic life of power*) där den hegemoniska oförmågan att erkänna förlusten av ett samkönat begärsobjekt leder till ett förkroppsligande av detta objekt genom den egna kroppen.⁸ Man skulle således kunna säga att det är i mötet mellan språkfilosofi och psykoanalys som Butler bidrar med en radikalt annorlunda teori rörande makt, kön, begär, kropp och psyke inom feministisk forskning. Detta specifika fokus på subjektifieringen av den normala kroppen innebar dock inte att andra begär (exempelvis lesbiskt begär) ses som ett fritt begär utanför den heterosexuella matrisen, vilket annars utgör en vanlig ståndpunkt inom radikal-feministisk teori med representanter som Monique Wittig eller Adrienne Rich. I Butlers definition av lesbiskt begär finns däremot en annan typ av radikalitet, där den kritiska udden i första hand kan sägas riktas mot en falloscentrisk (läsning av) Lacan.

Frågan om vari möjligheten till förändrade maktrelationer och subjektifieringar finns upptar således en stor plats i Butlers verk, där hon i *Antigone's claim*, liksom i sina bidrag till antologin *Contingency, hegemony, universality*, diskuterar universalismens relation till det partikulära.⁹ Ett återkommande tema är erkännande av förlusten (*loss*) som orsakar den inkorporerade melankolin, enbart kan ske genom en sorgprocess. Det är därför som sorgen (*mourning*) får en allt större roll i Butlers senare verk (se bland annat *Precarious life*) som en lösning på melankolins destruktiva reproduktion av sakernas tillstånd.¹⁰ I *Giving an account of oneself*, liksom i en rad senare artiklar, finner man en delvis ny infallsvinkel, bland annat i form av en revidering av Levinas' etik i förhållande till det omöjliga projektet att beskriva sig själv, liksom en introduktion av ett nytt diskussionsobjekt i form av den judiska identiteten.¹¹ Artikeln "Sexual politics, torture, and secular time" rörande religion och sekularism i förhållande till en läsning av Walter Benjamins tidsbegrepp, där flyktingpolitik och tortyr står i fokus, kan sägas vara relativt representativ för Butlers senare verk där man återfinner en alltmer uttalad koppling till både global politik, kontinental filosofi och den postmarxistiska kritiken mot det liberala projektet.¹²

Den tidiga receptionen: ett radikalfeministiskt initiativ

Om det finns ett egenvärde i att hitta begynnelsen för introduktionen av Butler i svenska sammanhang är historikern Marianne Liljeströms artikel från 1990 den mest sannolika referensen. Där återfinns nämligen ett par fotnoter till den alldeles färskt utkomna boken *Gender trouble* som utgör Judith Butlers första internationella bästsäljare.¹³ Liljeströms artikel försöker att visa hur problemen med jämställdhet har sin botten i en heterosexuell erotisering av könsskillnader. I texten diskuteras Jacques Derrida, Michel Foucault, Catherine MacKinnon, Adrienne Rich och Monique Wittig och kritiken riktar sig mot svensk jämställdhetsforskning, i synnerhet mot Yvonne Hirdmans nyligen etablerade begrepp ”genussystemet”.¹⁴

Butlers definition av *gender* nämns i likartade ordalag fyra år senare i en fotnot i en artikel av sociologen Margareta Lindholm som till stor del utgår från Monique Wittigs marxistiskt socialkonstruktivistiska teori om kön och begär för att analysera ett brev som kommit in till journalisten Barbro Alving år 1949.¹⁵ Lindholm är även författare till den första recensionen av *Gender trouble* i *Tvärtanten*, en tidskrift vid Forum för kvinnovetenskap i Göteborg.¹⁶ Gemensamt för dessa tidiga referenser till *Gender trouble* är att termen *kön* används för att översätta Butlers *gender*.¹⁷ Hos Liljeström återfinns en tydliggörande diskussion om skillnaderna mellan Butlers definition av *gender* i förhållande till Gayle Rubins önskan att särskilja *sex* och *gender* och Liljeström framställer ”kön” och ”könssystemet” som mer givande teoretiska utgångspunkter än Yvonne Hirdmans strukturalistiska ”genussystem”. Kontexten tillåter oss dock inte att dra alltför stora växlar på detta; Hirdman introducerade sin definition av genus 1988 där kön, sedan ett par årtonde tillbaka, var den vedertagna termen inom marxistisk och radikal feminism. Översättningen visar således snarare på Liljeströms respektive Lindholms egna teoretiska hemvist, men ger samtidigt en intressant vink om var i den pågående feministiska debatten man tänkte sig att Butler kunde höra hemma. Den självklara inställningen till översättningen av *gender* hos både Liljeström och Lindholm är därför i synnerhet intressant i ett retrospektivt ljus, då den på en del punkter går stick i stäv med tillämpningar och översättningar från 1990-tal och tidigt 2000-tal där man kanske inte bör förringa både de teoretiska och konnotativa skillnader som de specifikt svenska termerna kön och genus har fört med sig.

Det första numret av *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1998 gick under temat ”Sex och kön” och ger en bra möjlighet att se hur antalet referenser har ökat med åren. Butler återfinns nämligen i referenser och diskussioner i alla tidskriftens artiklar utom två.¹⁸ Intressant att notera är att artiklarna i sin hantering av Butler intar en övervägande *kritisk* karaktär: Marianne Liljeström bidrar med en kritisk introduktion av vad hon kall-

lar den queerteoretiska definitioner av könsbegreppet, Anna Lydia Svalastog bidrar med en kritik mot Wittigs respektive Butlers teoretisering av sexualitet och reproduktion och Sara Heinämaa utgår från en kritik av Butler för att vidareutveckla en fenomenologisk definition av kroppen.¹⁹ I Liljeström presenteras Butlers verk tillsammans med bland andra Rosi Braidotti, Donna Haraway, Bernice Hausman, Teresa de Lauretis och Bidy Martin, det vill säga i ett något mer poststrukturalistiskt feministiskt fält jämfört med den tidigare artikeln. I Liljeströms diskussion anno 1998 ligger fokus på Butlers kritik mot både biologism och konstruktivism och materialiseringsbegreppet får därför en kort introduktion. I redaktören Pia Laskars förord upptar Butler en relativt liten plats och sätts i samband med "the sexual movement". Laskar tillskriver Butler samma teoretiska position som Gayle Rubin ("Gayle Rubin och Judith Butler har frikopplat konstruktionen av sexualitet från konstruktionen av könsdikotomin och könat förtryck.") för att sedan sammankoppla Butler med Foucaults socialkonstruktivistiska sammanhang genom epitetet "radikal konstruktivist" och Laskar avslutar sin presentation med en kritik riktad mot queerteorin och socialkonstruktivismen (där Butler inkluderas i båda).²⁰

Vi kan med andra ord konstatera att det i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* verkar finnas en del motsägelsefulla tolkningar av Butler; hennes symbolvärde framstår dock som etablerat och hon framställs ömsom som närmast strukturalistisk foucauldian och social konstruktivist och ömsom som något relativt ospecificerat "mer" än vanlig socialkonstruktivist. Intressant är även den samlade kritiska inställningen mot Butler som verkar ha utgått från en känsla av att Butler-influerad forskning höll på att ta över den svenska feministiska forskningen, trots att det är svårt att finna några faktiska tecken på att så var fallet. Mellan 1990 och 1998 återfinns extremt få applicerade arbeten med Butler som utgångspunkt eller huvudsaklig referens. Det var således en delvis imaginär bild av vart det feministiska fältet var på väg som redan tidigt verkar ha styrt diskussionerna mot en huvudsakligen kritisk riktning.

Ett par appliceringar av Butler finner man dock i etnologen Lena Martinsson och sociologen Stina Jeffners respektive avhandlingar.²¹ Martinsson använder sig tidigt av Butler för den egna forskningen och hon har i olika sammanhang studerat och problematiserat heterosexualitet. Intressant att notera är att Martinsson inte explicit skriver in sig i en queerteoretisk skola och hon använder inte heller Butler i ensamt majestät, inte ens när hennes begrepp *materialisering* introduceras.²² Martinsson läser och använder Butler nästan uteslutande tillsammans med Foucault och andra foucauldianer (bl.a. sociologen Mats Beronius), och fokus ligger på kritiken mot det stabila subjektet i första hand och en problematisering av kön i andra hand. I slutändan ställer sig Martinsson kritisk till Butlers användning av *imitation*.²³ Grundläggande för Martinssons studie är dock överlag att synliggöra essentiella anspråk och heterosexuella normer och

utöver ovanligt varierande referenser till både *Gender trouble*, *Bodies that matter* och ett antal andra texter artiklar av Butler, återfinns även en stor del av referenserna till de ovan nämnda svenska radikalfeministerna.

Jeffner fokuserar även hon på kön och heterosexualitet i sin studie och utgår till stor del från ett radikalfeministiskt forskningsfält där Butlers heterosexuella matris introduceras som en användbar utveckling av radikalfeministisk sexualitetsteori (MacKinnon, Widerberg, Lundberg). Butler definieras som ”dekonstruktionist” och Jeffner använder termen kön i sin kortfattade beskrivning av Butlers teori om ”imitationer och repetitioner”. Att begreppet performativitet inte nämns ligger således helt i linje med det faktum att enbart *Gender trouble* återfinns bland referenserna, tillsammans med Margareta Lindholms recension av samma bok.²⁴ Av intresse är att inte heller begreppen queer eller queerteori förekommer; det är istället tydligt att Jeffner i första hand vill läsa Butler som en utveckling av de marxistiska radikalfeministerna. Precis som hos Martinsson är dock inte Jeffners studie teoriutvecklande; Jeffner återkommer således inte till Butler senare i sin studie, utan nöjer sig med att ha inspirerats av begreppet heterosexuell matris.

Det är påfallande att de fåtaliga, tidiga referenserna i huvudsak kommer från de radikalfeministiska representanterna inom svensk feministisk forskning. Förutom en tendens att använda kön istället för genus och att inte ägna queerteori som begrepp någon större uppmärksamhet, har dessa forskare också det gemensamt att de tar fasta på Butlers kritik av den dominerande feministiska teoribildningen och man framhåller hennes likhet med radikalfeministiska forskare såsom Monique Wittig och Adrienne Rich. Därigenom sätts fokus på Butlers problematisering av heterosexualiteten och Butlers sammankoppling av begär med könssystemet ses som ett bidrag till den radikalfeministiska forskningen. Samtidigt förbigås delvis hennes subjektsdefinition eller så presenteras den som ett potentiellt hot mot radikalfeministisk politik. Den bredare filosofiska ansatsen och hennes försök att skapa en ny definition av materia utifrån en psykoanalytisk och fenomenologisk revidering berörs eller diskuteras inte alls.

Den kritiska receptionen: ett litteraturvetenskapligt initiativ

Litteraturvetaren Sara Danius bidrar tidigt med en längre introduktion till Butler i en diskussion rörande kön och genus. Butler presenteras där samtidigt med historikern Thomas Laqueur. Danius introducerar inte enbart *Gender trouble* utan använder även *Bodies that matter* och Butlers materialiseringsbegrepp för att svara på en del av den kritik som Butler mötte efter *Gender trouble*. Även om Danius låter kritiker som Sheyla Benhabib, så att säga, gå vinnande ur striden, tillhör förmodligen artikeln vid denna tidpunkt en av de mer initierade. Danius tillskriver Butler begreppet

”genussystem” och förmodligen använder hon begreppet som ett sorts substitut för Butlers egen term ”den heterosexuella matrisen”, men valet att ersätta denna matris med det hirdmanskt klingande genussystemet medför en förskjutning där den teoretiska diskussion som den heterosexuella matrisen är beroende av utesluts. Effekten är att Butlers centrala fokus på begäret och psykoanalysen inte tas i beaktande i Danius kritik.²⁵ Uteslutningen av den heterosexuella matrisen och (det heterosexuella) begärets plats i beöndandet tycks vara specifik för den litteraturvetenskapliga läsningen av Butler och kan eventuellt bero på att Butler i första hand läses som en teoretiker som diskuterar dikotomin kön–genus – det är i alla fall i den kontexten som Butler introduceras när hon *inte* introduceras av radikalfeminister.²⁶ Denna uteslutning sker trots att begärsbegreppet är fullt synligt till och med i rubriken till första kapitlet i *Gender trouble: ”Subjects of sex/gender/desire”* (min kursiv.). Den heterosexuella matrisen är på samma sätt ett lika centralt och synligt begrepp – inte minst i rubriken till kapitel två i samma bok (”Prohibition, psychoanalysis, and the production of the heterosexual matrix”).

En bok som med all sannolikhet haft en stor del i att yngre feminister och genusvetare kände till och var intresserade av Butler är *Under det rosa täcket*, skriven av litteraturvetaren och debattören Nina Björk.²⁷ Boken var en veritabel bästsäljare som under lång tid till och med gick att köpa i pocketform i snabbköpen runt omkring i landet. Boken anses ha bidragit till att antalet studenter som ville läsa genusvetenskap ökade, men den satte även sina spår genom Björks inplacering av Butler i den *allmänna* feminismens framväxt där Simone de Beauvoir är utgångspunkten. Björks framgång kan säkert till viss del tillskrivas det lättillgängliga formatet med populärkulturella referenser och Butler sätts in i ett relativt ”asexuellt” sammanhang utan någon introduktion till ”heterosexuella matriser” och ”lesbiska fallosar”. En återläsning visar att Björks diskussion kring Butler faktiskt inte får så stor plats i boken som senare referenser (och mitt eget minne) har gett sken av. I slutändan avskrivs till och med Butler som en så kallad ”cynismfeminist” som anses förespråka att kvinnor ska förändra världen genom att härma männen. Björk avslutar sin diskussion kring Butler med att oroligt fråga sig ”vart tar då mjukheten vägen?”²⁸ Detta visar kanske i första hand att det 1996 inte krävdes någon längre diskussion kring Butler för att ändå, i vår hågkomst, bli klassad som introduktör och expert på Butler. Även om Björk kopplar termen performativitet till Austins tal-aktsteori istället för till teatervärldens performances, är det med andra ord frågan om en tolkning av Butler som inte kan sägas erbjuda en egentlig initiering i det komplexa system som Butlers teorier utgör. Björk återkommer dock 2001 med en artikel i *Glänta* som utförligt behandlar hennes relation till *Gender trouble* (som återigen blir synonym med Butlers hela teoribildning); denna gång återfinns den heterosexuella matrisen och Björk påpekar att hon har inspirerats av Butlers frågeställ-

ningar och försvarar henne gentemot Toril Mois kritik. Björk avslutar dock även denna gång med en hård kritik mot Butler som hon menar är alltför verklighetsfrånvärd och subjektsupplösande för feminismens bästa.²⁹

En likartad kritik utvecklar etnologen Maria Sjöqvist i en artikel i *Häftet för kritiska studier*. Butler lanseras där som ”en självklar referens och inspirationskälla för kritiken av essentialistiska ståndpunkter”. Hon beskrivs samtidigt som en farlig representant för en omöjlig feministisk politik och i ingressen står att ”hennes analys bygger [...] på universella språkfilosofiska postulat som leder till upplösning av varje möjligt subjekt och utdefinierar alla sociala identitetsprocesser som kränkande.”³⁰ Det kan tilläggas att Sjöqvists kritiska introduktion till Butler utgör en noggrann och initierad beskrivning av Butlers syn på performativitet och att hon positionerar Butler i motsättning till både socialkonstruktivism och radikalfeminism. Även filosofen Åsa Carlson ger i en artikel om determinism hos Butler och Benhabib prov på en liknande noggrann och initierad läsning, följt av kritik, om än i mindre utsträckning än hos Sjöqvist.³¹

Sålande för både de feministiska humanisterna i allmänhet och litteraturvetarna i synnerhet verkar således vara att de inte berör Butlers psykoanalytiska diskussioner, vilket är förvånande då Butler själv ofta och gärna för sina diskussioner i dialog med representanter för könsskillnads-skolan (Kristeva, Irigaray, Braidotti, Grosz, m.fl.). Åtminstone Kristeva är i det feministiska litteraturvetenskapliga sammanhanget en portalfigur som några av de mest namnkunniga svenska feministiska litteraturvetarna har visat stort intresse. Istället verkar kritiken mot Butler, vilket utgör den dominerande positioneringen, handla om hennes subjektsdefinition där ”kvinnan” blir omöjlig som politisk agent. Trots att en del av svaren på litteraturvetarnas kritik förmodligen skulle kunna återfinnas i just Butlers revidering av Freud och Lacan och hennes inkludering av begärsbegreppet i debatten rörande kön och genus, återfinns nästan ingen, om ens någon, diskussion eller hänvisning till dessa delar av Butlers texter. I likhet med radikalfeministerna är det huvudsakligen *Gender trouble* som litteraturvetarna diskuterar; skillnaden ligger således i att litteraturvetarna i högre utsträckning även utesluter Butlers problematisering av det heterosexuella anspråket.

Detta gäller till viss del även de fåtaliga litteraturvetare som diskuterar Butler i positiva ordalag och som ser en behållning i henne. Claudia Lindén samläser Butler med Ellen Key i *Res publicas* temanummer om kön och lyfter fram en del överraskande likheter där ”essentialismen har blivit konstruktivism” och menar att både Butler och Key är eniga om att feminismen inte behöver en teori om kvinnlighet med könet som grund.³² Här återfinns man ett relativt unikt försök att problematisera dikotomin essentialism–konstruktivism, om än med hjälp av själva dikotomin, som påvisar att Butlers huvudfokus är kroppen – inte genus eller kön i sig. Men

begäret är även här uteslutet ur diskussionen rörande Butler (men ej rörande Key!). Ett undantag i detta sammanhang är litteraturvetaren Anna Cavallin som i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1998 gör en analys av Almqvists *Drottningens juvelsmycke* utifrån Butler. Cavallins analys vilar även den till största delen på *Gender trouble*, samt den svenska introduktion som hon har fått i nämnda *Res Publica*, men skiljer sig från dessa artiklar i det att hon explicit analyserar heterosexuellt begär i förhållande till könets tvetydighet. Intressant är att psykoanalys även diskuteras i Cavallins artikel, men då *inte* i samband med Butler vars teoretiska bidrag istället beskrivs knapphändigt och utan någon koppling till psykoanalysen.³³

Vid denna tidpunkt är faktiska appliceringar av Butler inom den feministiska litteraturvetenskapen sällsynta där Lindén och Cavallin utgör undantagen. Till största delen är det snarare frågan om en rätt hård kritisk hållning från både litteraturvetare och radikalfeminister. Denna hållning inom svensk feminism kan nog närmast beskrivas som en kanon, där de flesta feministiska forskarna enbart refererar till Butler som ett exempel på "när det har gått för långt".³⁴ *Res publicas* temanummer om kön utgör ett sådant exempel, där det är rätt talande att Maria Wendt Höjer i sin recension av tidskriften i *Göteborgsposten* skriver "Det känns inte precis som ett fräscht grepp att inleda med översättningar av den poststrukturalistiska teoretikern Judith Butler, vars tankar om könet som maskerad och 'performativitet' refereras närmast tvångsmässigt av forskare med köns-(genus)teoretiska ambitioner. Men hennes texter fyller ändå en viktig funktion som resonansbotten för tidskriftens övriga artiklar, vilka mer eller mindre explicit diskuterar och kritiserar denna teoribildning."³⁵ Tydligt är Butler anno 1997 gammal skåpmat för svensk akademi och hennes teoribildning är både ofräsch och utrangerad – detta samtidigt som den svenska forskning som hitintills har diskuterat och använt Butlers egen analysapparat lyser med sin frånvaro.

Denna motsägelsefulla och lite underliga situation verkar genomsyra även den natur- och samhällsvetenskapliga genusforskningen. Medan litteraturvetarna till största delen uttrycker en oro över det kvinnliga subjektets utplånande och istället finner stöd i Julia Kristeva eller Simone de Beauvoir och medan radikalfeministerna är dito oroliga över det lesbiska subjektets delaktighet i den heterosexuella matrisen, verkar kritikererna från samhälls- och naturvetenskaperna däremot skriva in sig i en problematik där "verklighetsfrånvänd" fungerar som ledord. Sociologen Margaretha Järvinen avfärdar exempelvis Butler och vad hon kallar för "konstruktivistisk könsforskning" i antologin *Seklernas sex*, statsvetaren Maud Edwards avspisar i ett par sammanhang Butlers politiska upprop som lovvärt men omöjligt, och framför allt som utnyttjbart för anti-feministiska krafter, dito statsvetaren Cecilia Åse beskriver Butler som idealist och avfärdar henne utifrån den kategoriseringen. Den feministiska läkaren

och forskaren Katarina Hamberg kan sägas summera alla dessa forskares kritik i sin artikel i antologin *Genusvägar*: ”Det är fruktbart att i linje med teoretiker som Butler, West och Malou se biologin som socialt konstruerad [...]. Samtidigt är det svårt att bortse från att det konstruktivistiska perspektivet har begränsningar när vi som läkare och forskare sysslar med materiella kroppar. Då finns en verklig kropp, med kemiska ämnen och biologiska processer som ständigt pågår men utanför vår kontroll och medvetenhet, som utgör våra jag.”³⁶ Vad som således upprepade gånger framförs som kritik mot Butler från dessa samhälls- och naturvetare är att hon inte talar om den sociala, respektive kroppsliga, verkligheten. Kritiken är i stort sett densamma som den Butler själv framför i *Gender trouble* mot den föreliggande socialkonstruktivistiska feministiska forskningen, en kritik som kan sägas utgöra drivmotorn i hennes nyansering, fördjupning och revidering av tidigare antaganden och teoretiseringar kring kropp och samhälle. Sett ur denna synvinkel, verkar Butler inte ha nått fram med sitt budskap i något av de svenska feministiska lägren.

Den dominerande receptionen – ett queerteoretiskt initiativ

Vad man möjligtvis kan skönja ur den mångrostade feministiska kritiken av Butler i Sverige är att hon i första hand verkar användas som slagpåse från två fundamentalt olika, och i grunden motsägelsefulla, håll: hon kritiserar antingen för att *medels sin teori* faktiskt påverka verkligheten – om än på fel sätt (”det kvinnliga subjektet utplånas”) eller för att *på grund av sin teori* inte beröra verkligheten överhuvudtaget (”verklighetsfrånvänd idealism”). Utifrån det skulle man kunna säga att de forskare som börjar kalla sig för queerteoretiker under den senare delen av 1990-talet förvisso delar litteraturvetarnas slutsats att Butlers teori kan förändra verkligheten, men här utgör detta en förhoppning om en plattform för en ny politisk strategi snarare än ett hotfullt problem.

En del av de uttalade queerteoretikerna överlappas av ovan nämnda radikalfeminister, men det kan vara av intresse att konstatera att man i princip inte återfinner någon av litteraturvetarna i detta läger. Precis som inom radikalfeminismen, står också kritiken av en normativ heterosexualitet helt i det första rummet inom queerteorin. Såsom redan har framgått är dock Butler inte ensam om en sådan kritik och i de tidigare svenska introduktionsartiklarna till queerteori återfinns inte heller många referenser till Butler. I *Lambda Nordicas* temanummer om queerteori är det en blandning av radikalfeminister (Adrienne Rich, Monique Wittig, Sheila Jeffreys, Lillian Faderman) som i huvudsak behandlas och sätts samman med forskare som Michel Foucault, Jacques Derrida, Edward Said, och Jonathan Katz.³⁷ Sammanslaget anses dessa forskare (eller blandningen av dem) utgöra den nya infallsvinkel och perspektiv som man benämner

queerteori. När Butler ett fåtal gånger diskuteras i detta sammanhang framställs hon oftast som en i raden av forskare där Eve Kosofsky Sedgwick och Gayle Rubin ges minst lika mycket utrymme och Butler tillskrivs i princip samma teoretiska utgångspunkter som dessa.³⁸ Historikern Jens Rydström bidrar dock med en något längre introduktion till Butler i samma temanummer med en förvisso kortfattad men ovanligt precis beskrivning av Butlers användning av Austins performativetsbegrepp.³⁹ En annan välrefererad queer-introducerande artikel av Don Kulick, ”Är måsar lesbiska?”, refererar inte till Butler överhuvudtaget.⁴⁰

Sett retrospektivt uppstår frågan hur det kommer sig att Butler nästan allenarådande har kopplats samman med queerteori i Sverige, när de flesta queerteoretikerna verkar ha introducerat, diskuterat och utvecklat teoribildningen i Sverige utan någon egentlig applicering eller specifik diskussion kring viktiga delar av hennes teoribildning? Var och när blev Butler en frontalfigur för svenska queerteoretiker och vilken läsning av Butler blev då den dominerande?

Teatervetaren Tiina Rosenberg är i detta sammanhang central som nationellt välkänd och uttalad ”butlerist”. Som teaterforskare har Rosenberg valt att fokusera sina texter på kvinnor i manskläder på scen och i hennes tidiga artiklar på detta tema är referenserna till Butler sparsamma och i de fall de förekommer endast i samband med ”Butlers definition av genusidentitet som *performance*” där ”performativa handlingar har en lång och subversiv historia.”⁴¹ Detta är formuleringar som, trots vissa försök till komplicering, återfinns i likartade ordalag i senare texter där Rosenberg gör tydligare anspråk på att huvudsakligen utgå från Butler: ”Jag påpekar också att genus inte förenklat bör uppfattas som rollspel utan som en performativ handling där tonvikten inte läggs vid *varat* utan vid *görat*. Genom att anspela på skillnaden mellan kropp och kläder, framhäver byxroller köns- /genusskillnad som social konstruktion, samt avslöjar det till synes naturliga som något artificiellt. Kvinnan i manskläder innebär enligt Judith Butlers genustrubbel, ett samtidigt förkroppsligande och överträdande av sociala genusnormer.” Och vidare: ”Genus existerar med andra ord i första hand genom sin representation, som en form av *performance*.”⁴²

Presentationen av Butler sker hos Rosenberg i huvudsak utifrån referenser till *Gender trouble* och utifrån det kan man se en specifik appropriering av performativetsbegreppet i Rosenbergs texter. Exempelvis sätts utan undantag termen in i ett teatersammanhang, det används upprepade gånger synonymt med *performance* och tillskrivs en närmast könsrollsliknande funktion där performativitet i sig blir liktydigt med subversion snarare än en beskrivning av hur normer repeteras och konstitueras. Satt i kontrast till Butlers egen definition av performativitet (”Performativity is neither free play nor theatrical self-presentation; nor can it be simply equated with performance. Moreover, constraint is not necessarily that

which sets a limit to performativity; constraint is, rather, that which impels and sustains performativity. Here, at the risk of repeating myself, I would suggest that performativity cannot be understood outside of a process of iterability, a regularized and constrained repetition of norms. And this repetition is not performed *by* a subject; this repetition is what enables a subject and constitutes the temporal condition for the subject.”⁴³) framstår Rosenbergs appliceringar och referenser till Butler som något *malplacé*. Av de fenomenologiska och psykoanalytiska diskussionerna och revideringarna som bidrar till att Butlers teoribildning ska bli stringent, återfinns i princip ingenting. Istället tillskrivs homosexualitet, dragshows och annan könsöverskridande verksamhet som något som står utanför den heterosexuella matrisen där de intar en närmast pre-social position, såsom exempelvis när Rosenberg skriver att ”Butlerismens skarpa kritik av distinktionen mellan *sex* och *gender* framhåller hur förtryckande och försvagande den heterosexuella logikens obligatoriska binaritet varit för homosexuella.”⁴⁴

I en del bemärkelser ligger Rosenbergs teoretiska ståndpunkt närmare sociologiska könsrollsteorier där politiskt aktörsskap tillskrivs de som medvetet ”spelar rollen fel” och effekten kan nog sägas ha varit en omfattande aktivism utifrån könsöverskridandet *per se* som identitet, vilket nog inte kan sägas överrensstämma med Butlers problematiseringar av den heterosexuella melankolins bekönande effekter.⁴⁵ Rosenberg är dock inte ensam om denna glidning i läsningen av Butler; som vi redan har sett återfanns redan tidigare samma vinkling i många andra introduktioner till Butlers texter. Skillnaden utgörs troligen av att Rosenbergs populärvetenskapliga böcker fick ett stort genomslag både inom och utanför akademien.⁴⁶ Det är således förmodligen genom Rosenberg som en kanonisk läsning av Butler kan cementeras; en läsning som har reproducerats i media och politik och som även kan sägas utgöra grunden för både den fortsatta mediala och forskningsmässiga kritiken av Butler.

I avhandlingarnas värld återfinns man en varierad bild av Butlers relation till queerteori. Runt sekelskiftet används termen i några utspridda sammanhang; exempelvis hos arkeologen Jimmy Strassburg (2000), historikern Jens Rydström (2001) och etnologen Pia Lundahl (2001).⁴⁷ Rydström använder begreppet queerteori, men nämner inte Butler mer än i en fotnot tillsammans med en handfull andra forskare. Lundahl skriver mer tydligt in Butler i queerteorin, men skiljer sig från andra svenska queerteoretiker på den punkten att hon argumenterar för användningen av svenskans kön framför genus i samband med att hon kort introducerar Butlers genderbegrepp.⁴⁸ I Lundahl återfinns inte heller något tal om vare sig performativitet eller performances och i fokus står snarare begrepp som subjekt, begär och kropp vilka är begrepp som inte förekommer särskilt ofta i andra uttalat queerteoretiska sammanhang. Man skulle med andra ord kunna säga att Lundahls definition av queerteori drar mer åt

det poststrukturalistiska hållet och att Butler därigenom får en mer rättvis roll som teoriutvecklare. Strassburgs avhandling intar i sin tur en unik position i sammanhanget då den uteslutande anknyter till ett internationellt poststrukturalistiskt forskningsfält (i första hand Donna Haraway) och presenterar en ”*queer practice theory*” som ett svar på Giddens och Bourdieu i anknytning till ett fält som vanligtvis ses som underteoretiserat (arkeologi). Strassburg sätter bland annat in Butler i dialog med Elizabeth Grosz. Att avhandlingen är skriven på engelska är möjligtvis en förklaring till att den inte nämns i andra svenska sammanhang, men även Rydströms avhandling är på engelska. Förmodligen beror avsaknaden av genomslag snarare på att arkeologi inom övriga humaniora och samhällsvetenskap inte sällan ses som ett något ”udda” ämne där man inte förväntas finna teoriutvecklande avhandlingar. Det är dock möjligt att påstå att Strassburgs diskussion av Butler i relation till queerteori är en av de mer omfattande vid denna tidpunkt, där även psykoanalysen får en, förvisso implicit, plats i diskussionen genom en applicering av det psykosomatiskas funktion som, bland annat hämtats från Butlers teoribildning.

Den översatta receptionen – ett svårtolkat initiativ

När det gäller översättningar utgör den svenska receptionen av Butler en intressant historia av två anledningar: valet av tidpunkt för översättningarna och urvalet av texter. I litteraturvetaren Lisbeth Larssons *Feminismer* återfinns den första översättningen av Butler i form av delar av kapitel 3 ur *Gender trouble*; enligt Larssons introduktion är textstycket tänkt att ge en bild av Butlers könsdefinitionen och hon menar att Butler tillhör ”de mest extrema konstruktivisterna”.⁴⁹ Utifrån det kan valet av text verka besynnerligt, då Butler i den översatta texten i huvudsak fokuserar på Monique Wittigs kritik av Simone de Beauvoir och sedan formulerar en kritik mot Wittigs motsägelsefulla beskrivning av lesbianismens ontologi.⁵⁰ Just detta kapitel har översatts och/eller återgetts i inte mindre än tre olika omgångar (om man bortser från översättningen av hela *Gender trouble* från 2007): i *Feminismer*, i *Res Publica* och i *Könet brinner!* I samtliga sammanhang presenteras textavsnittet som ett exempel på *likheterna* mellan Wittig och Butler. Radikalfeministen Wittig används med andra ord som en nästan kolonialiserande ingång till Butler i svenska sammanhang. Upprepade gånger översätts också engelskans *performative* till svenskans *föreställning* och det aktuella textavsnittet framställs även som användbart för att förstå Butlers definition av kön och performativitet, vilket vid alla de tidpunkter då texten översattes måste framstå som oinitierat eftersom Butler inte alls definierar performativitet i *Gender trouble* utan ger det en utförlig definition först i *Bodies that matter*.⁵¹ Ändå är det i huvudsak texter från *Gender trouble* som både översätts och refereras till, inte enbart i ett övervägande antal av de texter som nämns i

denna artikel, utan även i senare svenska sammanhang långt in på 2000-talet.⁵²

I *Res Publica*, som 1997 publicerar delar av kapitel 3 från *Gender trouble*, återfinns även en kortare text från Butlers förord och introduktion till *Bodies that matter* ("Från konstruktion till materialisering"). Litteraturvetaren Christine Sarrimo introducerar där båda texterna och beskriver Butler som en feminist som "driver konstruktionstanken till sin spets". *Bodies that matter* presenteras som en bok där Butler "försöker foga in frågan om kroppens materialitet – dess 'materialisering' – i sin konstruktivistiska ram".⁵³ Den centrala revidering och utvecklingen av *Gender trouble* och framför allt av performativetsbegreppet som *Bodies that matter* bidrog till nämns däremot inte. Butlers försök att lansera ett nytt begrepp i form av *materialisering* presenteras således som en utökning av en underförstådd socialkonstruktivism, medan Butlers försök att skriva in sig i en reviderad (post)fenomenologisk/psykoanalytisk tradition med referenser till Freud, Hegel, Heidegger, Husserl, Lacan och Merleau-Ponty inte tas upp. Det faktum att man inte återfinner några referenser till socialkonstruktivismens olika ledargestalter (exempelvis Berger och Luckman) tycks inte vara väsentligt för denna tolkning av Butler. Inte heller det faktum att Butler själv, i det textavsnitt som Sarrimo kommenterar, skriver:

Den "konstruktivismens" diskurs som för det mesta cirkulerat inom feministisk teori är kanske inte riktigt adekvat för ifrågavarande uppgift [att tala om kroppen]. Det räcker inte med att säga att det inte finns något fördiskursivt "kön" som fungerar som den stabila referenspunkten från eller i relation till vilken genusets kulturella konstruktion sker. Att hävda att könet redan är genusbestämt förklarar inte hur könets "materialisering" tvångsmässigt upprepas.⁵⁴

Tendensen att klassificera Butler som socialkonstruktivist återfinns således även i översättningssammanhang och verkar inte ha någonting att göra med hur kritisk eller positiv författaren är till Butler.⁵⁵ Enigheten kring beteckningen medför istället att förespråkarna använder termen socialkonstruktivism som det enda svaret på essentialism medan kritiken i sin tur består av frågor som riktar sig mot precis samma socialkonstruktivism som Butler själv kritiserar.

En annan effekt av dessa något enkelspåriga urval av översatta texter kan man finna i *Rhetorica Scandinavica* där lingvisten Lennart Hellspång analyserar Butlers texter ur ett retoriskt perspektiv.⁵⁶ Hellspång utgår nämligen i första hand från samma översatta textstycke från *Gender trouble* som redan har återgivits i *Res Publica* och i *Feminismer* för sin analys. Hans slutsatser är att Butler använder sig av tre olika metaforer för att i slutändan skapa "nya sätt för oss att uppleva oss själva som könsvarer", nämligen *teatermetaforen*, *teckenmetaforen* och *tatuerings-*

metaforen.⁵⁷ Det är en initierad analys med tanke på det begränsade materialet, men hans val att analysera en översatt text istället för originaltexten ger också en möjlighet att på detaljnivå observera hur översättningarna kan ha bidragit till en tolkning av Butler som drar åt ett specifikt håll. Hellspong konstaterar att det finns en teatermetafor ”när Butler använder uttryck som ’kroppslig[a] iscensättning’ (s. 20), hävdar att ’föreställningen genomförs i syfte att bevara genus inom dess binära ram’ (s. 22) eller framhåller ’genusets performativa karaktär’ (s. 20) (’performance’ = teaterföreställning).” Slutsatsen fortsätter: ”Bakom de uttrycken ser vi en bild av människan som en skådespelare på scen. Den här metaforen knyter förstås an till det äldre begreppet ’könsroll’. Men Butler använder det långt radikalare.”⁵⁸ Hade Hellspong läst Butler i original hade han kanske inte varit lika säker på att det handlar om en ”teatermetafor” och hade han valt att analysera en text från *Bodies that matter* hade han även fått svar på varifrån Butler hämtar performativitetensbegreppet (det är inte från könsrollsteorin eller teatervärlden, utan från lingvistisk filosofi). De ord som används i originalet skulle förvisso kunna tolkas som teaterbesläktade, men Butlers fortsatta diskussion, som Hellspong uppmärksammar men samtidigt har tvingats gå en omväg runt på grund av översättningen, handlar om att det är högst bedrägligt att se genus (*gender*) som en teaterföreställning. När hon i *Gender trouble* nämner dragshows är det exempelvis redan där *inte* själva scenframträdandet som hon fokuserar på, utan det är snarare dragartistens bekönande rörelser som hon menar kan göra oss uppmärksamma på att kön även *vanligtvis* – i icke teatrala sammanhang – konstitueras genom performativitet. Orden ”performance” och ”enact” skulle i den bemärkelsen kunna översättas med ”utförande, verkställande, framställande, handling, prestation” respektive ”utföra, antaga, föreskriva, framställa”; det vill säga ord som ligger längre från teatermetaforen (”föreställning” respektive ”iscensätta”) och som mycket väl skulle kunna leda in läsarens tankar på en rad andra metaforer.

När Hellspong således själv bidrar med en förstärkning av att ”’performance’ = föreställning” skulle man kunna invända med att det inte alls är nödvändigt och att teatermetaforen inte är så dominant ens i *Gender trouble* som översättningarna ger sken av. Det kan dock tilläggas att *Gender trouble* är ambivalent på denna punkt även i original, men då alla översättningar har gjorts efter att *Bodies that matter* kommit ut, borde de förtydligande som där ske ha kunnat hjälpa en översättare som är osäker inför förhållandet mellan begreppen ”performativity” och ”performance”. En ytterligare anledning till att Hellspongs artikel läser in dominerande teatermetaforer istället för de språkfilosofiska influenserna kan förvisso även bero på att artikeln är skriven under det rosenbergiska paradigmet där teatermetaforen har tolkats bokstavligt. Det är oavsett vilket relativt tydligt att översättningarna utgör en av flera bidragande orsaker till att

Butler så ofta i svenska sammanhang har blivit liktydig med teater och dragshows, medan enbart en liten del av denna sammankoppling kan hänföras till Butlers egna texter.

De senare översättningarna av Butler har i första hand skett inom ramen för antologier, där *Könet brinner!* består av Rosenbergs urval av Butlers texter (varav två från *Gender trouble*), och *Genus ogjort*, som är en översättning av Butlers eget urval av texter mellan 1999–2004 med en svensk introduktion av Rosenberg, samt slutligen en översättning av hela *Gender trouble*.⁵⁹ Även om tidsperioden ligger utanför denna artikels ramar, kan man således kort konstatera att *Gender trouble* verkar inta en fortsatt dominerande position även under 2000-talet.

Den mediala receptionen – ett förväntat initiativ

Sammanfattningsvis kan man utifrån ovanstående diskussion förmodligen våga påstå att Butler ofta anammas på ett relativt ytligt, och inte helt konsekvent, sätt av queerforskare, samtidigt som övriga genusforskare i huvudsak använder Butler som måltavla för sin allmänna kritik mot vad som uppfattas som hot mot de egna perspektiven: poststrukturalistisk teoribildning, psykoanalytisk teoribildning, teoribildning överlag, politisk lesbianism, subjektets död, kulturdeterminism, kulturrelativism, konstruktivism, dekonstruktion, etc. Bland dem som försvarar Butler i detta sammanhang gives egentligen inte någon bredare eller mer kvalificerad bild av Butlers teser. En inte helt oväntad följd av detta är att Butler har blivit en enkel måltavla för en rad olika anti-feminister både inom och utanför akademien. Detta märks tydligast i media, exempelvis när statsvetaren Bo Rothstein känner sig hågad att svara på journalisten Kristina Hultmans recension i *Aftonbladet* av *Res publicas* temanummer och i raljerande ton gör sig lustig över alla trans- och könsförvirringar som vi kan vänta i framtiden. Han avslutar med att skylla alla de hysteriska fånigheterna på Butler. Kanske inte helt underligt dock, med tanke på att Hultman i sin recension skriver att Butler menar att ”all könsidentitet är maskerad, att transvestiten är vår tids revolutionär”.⁶⁰

I samma ton som Rothstein hävdar naturvetaren och prorektorn vid Sveriges lantbruksuniversitet Torbjörn Fagerström i en krönika i *Dagens Nyheter* att Butler ”driver tesen att ’kön är en social konstruktion’” och han fortsätter med att ”[v]isserligen finns det en uppsjö av både teoretiska och erfarenhetsmässiga argument som motsäger denna bisarra idé, men det spelar uppenbarligen ingen roll för Butler”.⁶¹ Förvisso anger Fagerström inga referenser för vad som i sammanhanget framstår som ett citat av Butler (”könet är en social konstruktion”), men då en sådan formulering inte går att finna i någon text av Butler själv, får man anta att han fann det i ett svenskt sammanhang eftersom det bevisligen har blivit en vanlig beskrivning av Butlers huvudtes bland feministiska forskare. Även

historikern Arne Jarrick nämner Butler i en artikel i *Svenska Dagbladet* för att framställa både feminism och poststrukturalism som absurda idiotier. Han har dock, till skillnad från Fagerström, ett faktiskt citat från *Bodies that matter* ("language effectively brings into being that which it names"), men tillskriver det felaktigt Butler när det i själva verket är frågan om ett återgivande av Foucault som Butler själv är kritisk mot.⁶²

En mer initierad medial respons finner man i en artikelserie av vetenskapsteoretikern Margareta Hallberg, som i *Svenska Dagbladet* 1997 skriver två längre artiklar om *Gender trouble* respektive *Bodies that matter*.⁶³ Det är även här frågan om kritik, men inte en anti-feministisk sådan. Förutom Butlers egna böcker (och en intervju från *Radical philosophy*) nämns även *Feminism* och *Res publicas* temanummer och en del formuleringar känns igen därifrån ("extremt konstruktivistisk ståndpunkt", "genussystem"), men artikelserien utgör även i sig själv en av de längre sammanhängande texterna om Butler både inom och utanför akademien vid denna tidpunkt. Den ger en kondenserad sammanfattning av bilden av Butler inom den feministiska forskningen, där i princip alla de karaktärsdrag som har nämnts i denna kartläggning återfinns: Butler anses mena att kön inte finns, allt är genus (där begärsbegreppet i triaden har fallit bort), genus är en iscensättning, kroppen är enbart en diskursiv effekt (där materialiseringen har fallit bort), "transvestiten" [sic] och dragshows är per definition subversiva, med den påföljande kritiken att ifrågasättandet av subjektets aktörsskap är verklighetsfrånvänt och både den politiska realiteten och kroppens fakta försvinner. Hallberg bidrar även med en egen farhåga när hon frågar sig om inte "feminismen delvis är medskyldig till att föreställningen om genus upprätthålls och även reproduceras" genom sitt ständiga betonande av att genus konstituerar vårt hela vara.⁶⁴ Hallberg menar att "omfattande och därtill svårtillgängliga analyser [av "kön" och "kvinna"]" som bland andra Butler ägnar sig åt, i slutändan riskerar att "besvåra feminismen".⁶⁵

Det rymms förvisso ingen regelrätt medieanalys inom ramarna för denna receptionsartikel, men ovanstående exempel har åtminstone det gemensamt att Butler framställs som helt fel för både feminister och anti-feminister.⁶⁶ Enighet råder med andra ord mellan de två fienderna och ironiskt nog är det i slutändan i detta sammanhang enbart en psykolog, Ingvar Bergman, som offentligt försvarar Butler i sin kritiska replik mot Fagerström i *Dagens Nyheter*.⁶⁷

"Det bidde ett genus" – ett sammanfattande initiativ

Både det feministiska forskningsfältet och den mediala bilden verkar med ett par undantag i huvudsak bestå av ett växande antal missförstånd och felläsningar. Möjliga orsaker går att hypotetisera: queerteoretikerna önskar måhända fokusera på vissa aspekter hos Butler för att kunna använda

henne i aktivistiska sammanhang för att därigenom positionera sig i förhållande till såväl traditionella feminister och homoaktivister? En del feminister kan genom en kritik mot Butler visa att de känner sig hotade av poststrukturalismens ifrågasättande av kvinnan som politiskt användbart subjekt i allmänhet och i vissa fall även implicit av Butlers ifrågasättande av heterosexuella normer inom feminismen. Samtidigt verkar kritikerna i media se en chans att sätta feminismen i stort på plats utifrån en uppsnapad förenkling av Butler. Effekten är att de flesta inblandade parterna verkar nöja sig med att tillskriva Butler ett enormt teoretiskt inflytande på svensk feminism, ett inflytande som i sig inte definieras eller refereras närmare. Istället lyfts med gemensamma krafter "genus", "social konstruktion" och "performance" fram som typiska "butlerianska" begrepp, vilka är begrepp som redan innan Butler introducerades i Sverige på olika sätt spelade en central roll hos ett par dominerande svenska forskare (de två första begreppen återfinns hos Hirdman, alla tre hos Rosenberg).

Det är dock svårt att göra en reception rättvisa när man har den retrospektiva fördelen att kunna se vad Butler själv har valt att lägga mer respektive mindre fokus på över tid. En tolkning av Butlers verk från tiden innan 1996 kan givetvis enbart inkludera det hon skrivit fram till dess och då framstod *gender* och *performativity* som centrala begrepp. Men redan innan 1996 fanns hos Butler framför allt starkt fokus på det psykoanalytiska subjektet, den heterosexuella melankolin, materialiseringsbegreppet och begärets konstituerande karaktär. I *Psychic life of power* kan man se hur det är dessa sistnämnda begrepp som får följa med vidare in i Butlers fortsatta teoriutvecklande, medan dragshows i förhållande till performativitet försvann redan 1993 i och med *Bodies that matter*. En likartad observation gör även den brittiska litteraturvetaren och Butler-kännaren Sara Salih i sin översikt över Butlers verk och teori.⁶⁸ Frågan är således kanske inte varför de svenska queer- och genusforskare som anammade Butler talade om genus, drag och performativitet fram till 1996, utan varför de *enbart* talade om genus, drag och performativitet. Och kanske framför allt, varför de *fortsätter* att fokusera på endast dessa aspekter hos Butler?

Här kan man kanske återkomma till den redan nämnda svenska kön/genus-debatten som Hirdman initierade 1988. Där definierades kön som liktydig med en essentialistisk och/eller biologistisk feminism, medan genus framställdes som den socialkonstruktivistiska, och i Hirdmans fall likaledes liberala och strukturalistiska, feminismen. De tidiga radikalfeministiska introduktionerna av Butler verkar i det sammanhanget faktiskt utgöra ett försök att visa på ett alternativt sätt att använda det svenska könsbegreppet i sammankoppling med Butlers *gender*-begrepp. Det utmanövreras snabbt av genusbegreppet som därigenom får en koppling till ett liberalt forskningsfält med en implicit distansering till det marxistiska radikalfeministiska fältet. Butler verkar i det sammanhanget ibland när-

mast ha spelat en underordnad roll som teoriutvecklare och en mer central roll som en direktimporterad och tungt vägande referens med möjlighet att sätta punkt för en i första hand svensk debatt: äntligen kunde vi sluta oroa oss för kroppen och enbart tala om det sociala könet! De förenklade (och misstolkade) slutsatserna att "kön konstrueras som genus" eller "kön är genus" utgjorde trots allt både populära och, till synes, effektiva påståenden i feminismens kamp mot biologiska tolkningar av könsskillnader. Det faktum att Butler fokuserar på just kroppen och går via psykoanalysen och materiebegreppet för att komma fram till sina slutsatser måste således ha framstått som mindre väsentligt för den historiskt och sociologiskt dominerade genusforskningen i Sverige eftersom man i huvudsak verkar ha refererat till Butler som socialkonstruktivist både för att finna stöd hos henne och för att kritisera henne.

Det hela tyder på att användningen av Butler till stor del handlade om att positionera sig inom ett *svenskt* feministiskt forskningsfält snarare än att applicera eller diskutera Butlers teser i sig själva. Sammanblandningen av två olika feministiska debatter kan därför kanske inte enbart ses som ett försvar mot biologism, utan som en bieffekt innebar den även en utmanövring av den snabbt utdöende marxistiska radikalfeminismens könsbegrepp i Sverige. Detta skedde dock på bekostnad av att ett feministiskt könsbegrepp med kroppsliga (materiella) associationer försvann i svenska Butler-sammanhang – både hos hennes förespråkare och hos hennes kritiker.

Det är utifrån det inte lika förvånande att det stora flertalet feministiska forskare som introducerade Butler som konstruktivist närmast verkar ha menat att *vilket* epitet man tillskriver henne inte är särdeles väsentligt då "radikalkonstruktivist" i slutändan borde innebära samma sak som vad-det-än-är som Butler står för. Eventuellt hoppades man vinna en pedagogisk poäng genom att hålla fast vid det igenkännliga konstruktivistbegreppet, där prefixen "radikal-" eller "extrem-" antogs räcka för att beskriva detta "ytterligare". På så sätt kunde man även skapa en distans till detta "extrema" och därigenom ge upphov till en möjlighet att förkasta de element som inte stämde överrens med den föreliggande feministiska forskningen och aktivismen. I så fall introducerades Butler i Sverige som en teoretiker som man till att börja med inte riktigt visste vad man skulle göra med, men när man fann en strategiskt användbar funktion (som spelpjäsa i den inhemska debatten) fick hon ett genombrott utan att i egentlig bemärkelse bli mer läst eller applicerad än tidigare. Det skulle åtminstone kunna förklara varför *Gender trouble* i stort sett utgör den enda referensen under hela 90-talet.

En intressant iakttagelse i sammanhanget är att kritiken mot Butlers antagna socialkonstruktivism i stor utsträckning kom från den litteraturvetenskapliga genusforskningen. Inom detta fält återfinns samtidigt en viss influens från den franska könsskillnadsskolan (företrädd av bland

andra Julia Kristeva) via etablerade forskare som exempelvis Ebba Witt-Brattström. Denna inriktning, som även Butler berör, skulle möjligtvis kunna förklara varför man finner en något mer initierad introduktion av Butler hos hennes litteraturvetenskapliga kritiker. Att de inte ville stödja implikationerna av Butlers kritik mot bland annat Kristeva skulle således eventuellt kunna ses som ett inlägg i en debatt rörande skillnaderna mellan könsskillnadsskolan och dess kritiker (där Butler var en av flera teoretiker), och användningen av Butler skulle i så fall vara av mindre schackpjasbetonad karaktär. Denna tolkning hade dock enbart varit otvetydig om litteraturvetarna de facto hade diskuterat Butlers läsning av exempelvis Kristeva; med i princip endast ett undantag i form av Cecilia Sjöholm var dock så inte fallet.⁶⁹

Det är med andra ord svårt att förstå varför många litteraturvetare till stor del valde att introducera eller kritisera Butler utan en direkt koppling till psykoanalysen och istället nöjde sig med att påvisa brister i hennes "extremkonstruktivism" utan att ta hänsyn till vare sig den psykoanalytiska eller hegelianska (mot)argumentationen. Istället för att försöka råda bot på den tunna introduktionen och diskussionen av Butler inom andra feministiska fält i Sverige, verkar en del litteraturvetare närmast ha utnyttjat förvirringen och sett en möjlighet att genom en kritik mot Butler kunna positionera sig gentemot både de fåtaliga marxistiska radikalfeministerna och de alltmer mångtaliga queerteoretikerna. Det är om inte annat rätt talande att många av de feministiska litteraturvetarna överlät Butler helt till queerteoretikerna så snart de hade framfört sin kritik, för att på så sätt kunna återgå till säker (heterosexuell) mark.

Om man kan se det som en medveten strategi att litteraturvetarna positionerade sig genom att enbart använda Butler som slagpåse, tycks dock denna strategi ha varit föga framgångsrik: slagorden "Kön är konstruerat som genus!" och "Genus är performativt!" vann alltmer utrymme runt sekelskiftet inom den historiska och sociologiska genusforskningen. Vinnarna i denna strid om tolkningsföreträde mellan kön-genus; essentialism-konstruktivism; materia-språk framstod som givna och spiken i kistan för alla andra alternativ påstods, av segrarna, vara just *Gender trouble*. Samtidigt som Butler förpassades ut från den ledande litteraturvetenskapliga genusforskningen i Sverige, tillföll således tolkningsföreträdet en genusvetenskap som stod oerfaren inför filosofi och psykoanalys och desto mer van vid sociologisk teori i form av socialkonstruktivism och könsrollsteori. Även detta kan förklara en del undermåliga läsningar av Butler, där en handfull kodord ansågs tillräckliga för att kalla sig "butlerian" och där viljan att diskutera de vitala delarna av Butlers teoribildning lyste med sin frånvaro, medan antalet uppsatser rörande dragshow och homosexualitetens subversivitet formligen exploderade inom den institutionaliserade genusvetenskapen – alla med radarparet Foucault-Butler i referenslistan. Detta är förmodligen den mest talande effekten av

den svenska introduktionen av Butler och den kan nog i sig själv ha bidragit till en växande irritation hos genuslärare och uppsatshandledare som knappast kan sägas ha ökat viljan att (åter)ta Butler på allvar inom svensk feminism.

Kanske står även ett möjligt svar på varför många svenska genusforskare inledningsvis valde ut en del och konsekvent bortsåg från andra delar, ur Butlers texter att finna i själva formen för den tvärvetenskapliga genusforskningen, med dess, i grunden positiva, tendens till en stor spridning vad gäller olika teoretiska och metodologiska perspektiv? Kanske det beror på att behovet av den psykoanalytiska läsning som Butler bidrar med inte ansågs behövas i något av dessa läger? Ett annat alternativ är den pågående institutionaliseringen av genusvetenskap som universitetsämne, där det krävdes en gemensam linje som uteslöt inomvetenskaplig kritik och debatt. Kanske att urvalet även har att göra med en ovilja från litteraturvetarnas sida att ta till sig Butlers analyser kring lesbianism (vilket skulle förklara varför exempelvis könsskillnadsrepresentanten Elizabeth Grosz – med sitt lika lesbiska perspektiv – inte hade någon reception att tala om i Sverige under samma period)? Eller på queerteoretikernas ovilja att ta till sig den ”heteronormativa” psykoanalytikern Lacan? Lika så tolkade medierna, både den feministiska och den allmänna, det lingvistiska performativetsbegreppet som att ”genus är en teater”. Förmodligen underlättade det en avradikaliserad användning av Butler genom bland annat teatervetaren Tiina Rosenbergs böcker. Troligtvis hade alla dessa aspekter, och därtill andra, betydelse; tydligt är i alla fall att bakom en majoritet av de här nämnda introduktionerna och referenserna inom svensk feministisk forskning, lyser en diskussion utifrån en mer genomgripande läsning av Butler med sin frånvaro.

Samtidigt, någon annanstans – några sällsamma initiativ

Om man ser till det genusvetenskapliga fältets sedvanliga representanter och referenser ingår inte den ovannämnda avhandlingen av Strassburg i den feministiska eller queerteoretiska kanon.⁷⁰ På samma sätt återfinns man den första längre presentationen av Butler i ett likartat icke-genusvetenskapligt (men ej antifeministiskt) sammanhang i form av en relativt okänd artikel i antologin *Efter dekonstruktionen* där litteraturvetaren Johan Elmfeldt på ett par sidor presenterar en tidig artikel av Butler med titeln ”Gender trouble, feminist theory, and psychoanalytical discourse”.⁷¹ I denna artikel formulerar Butler sin kritik mot traditionell psykoanalys och syftet med Elmfeldts presentation är att få ”en intressant infallsvinkel på hur vi psykologiskt kan förklara varför vissa litterära gestalter blir så betydelsefulla.”⁷² Både fokus och applicering av Butler skiljer sig här fundamentalt från tidigare (och senare) introduktioner och Elmfeldt kan därför sägas utgöra ett undantag till den litteraturvetenskapliga Butler-

introduktionen. Ett undantag som dock vare sig verkade i eller har påverkat det feministiska forskningsfältet.⁷³

En mer påtaglig koppling till feministisk forskning och genusvetenskap, men ändå med en *touche* av sällsamhet, finner man hos teologen Helen Andersson som redan 1993 recenserade *Gender trouble* i den, för det övriga genusfältet obskyra, *Teologisk kvartalskrift*.⁷⁴ Andersson fokuserar delvis på Butlers etiska ställningstagande som intimt förbunden med den teori om performativitet som hon utformar vilket ger ett originellt intryck som är särskilt intressant med tanke på att Butler i senare verk lyft fram de etiska frågeställningarna. Anderssons senare artikel i *Aktuellt om kvinnoforskning* återfinns som referens i Björk och Martinsson.⁷⁵ Andersson kan därför sägas ha fått en något större reception än ovan nämnda Elmfeldt, men ligger ändå i skymundan i relation till de tidiga radikalfeministiska och litteraturvetenskapliga introduktionerna eftersom den nämnda feministiska publikationen är begränsad till Lunds universitet.

Utifrån detta är det kanske inte förvånande att den första att bidra med en kvalificerad läsning av Butler inte heller kan sägas tillhöra det etablerade feministiska fältet. Filosofen Åsa Carlsons avhandling i teoretisk filosofi, *Kön, kropp och konstruktion* ställer Butler i centrum för en undersökning av genusbegreppet.⁷⁶ Hennes ingång följer således den tidigare kanon, med fokus på distinktionen mellan kön (*sex*) och genus (*gender*), men ansatsen är ändå annorlunda. Carlsons avhandling är en närläsning av Butlers texter och Butler introduceras i kapitel 3 som ett svar på uppdelningen mellan konstruktivism och essentialism. Materialiseringsbegreppet presenteras och analyseras och i det sammanhanget skärskådas i princip *alla* Butlers teoretiska influenser. Det är utan tvivel frågan om en detaljerad introduktion, där eventuella invändningar enbart kan hänföra sig till Carlsons *tolkning* (och översättning) av exempelvis Butlers revidering av Lacan. Avhandlingen verkar dock ha hamnat i ett slags receptionsvakuum, kanske beroende på att den ingår i ett analytiskt filosofiskt sammanhang medan Butler själv ingår i ett kontinentalt filosofiskt sammanhang medan de flesta feministiska forskare och studenter i sin tur befinner sig inom ett samhällsvetenskapligt dito. Denna ämneskrock tycks ha medfört att en debatt rörande avhandlingen och dess tolkningar och slutsatser aldrig tog fart vare sig inom svensk filosofisk forskning eller inom svensk genusforskning. Hänvisningar till Carlsons avhandling i feministiska forskningssammanhang är sparsmakade, trots (eller på grund av) hennes närläsning av Butler.

Ett liknande öde kan förmodligen tillskrivas litteraturvetaren Cecilia Sjöholms kritik av Butlers läsning av *Antigone*. Sjöholm publicerade 2002 artikeln ”Familjepolitik: Butler, Lacan och Antigonekomplexet” i både den svenska psykoanalytiska tidskriften *Divan* och den internationella tidskriften *Radical philosophy*, utan att mötas av någon diskussion bland svenska feministiska Butler-förespråkare.⁷⁷

Den något överraskande slutsatsen som denna kartläggning över svensk reception av Judith Butler har lett fram till är således att Butler, med ett fåtal undantag, egentligen inte kan sägas ha haft en kvalificerad reception inom svensk genusforskning och genusvetenskap annat än som ett namn att referera till när man vill hävda en socialkonstruktivistisk ståndpunkt i kombination med en queer positionering. Att både forskare och studenter i det sammanhanget skulle kunna välja mellan en rad andra teoretiker, med ett något mer stringent resultat, förstärker misstanken att Butler i huvudsak används som en ikon utan signifikant.

Vad man däremot inte bör glömma är att den förmodligen absolut vanligaste receptionen inom större delen av den svenska feministiska forskningen har varit total tystnad. Hos de etablerade forskare som dominerade fältet under 1990-talet (Yvonne Hirdman, Karin Widerberg, Ebba Witt-Brattström) och som ävenledes ägnade sig åt görandet av kön (genus), kroppslig kontroll respektive feministisk psykoanalys, återfinns inte en enda fotnot eller hänvisning till Butler. Detta pekar mot att de radikal-feminister som i det första skedet introducerade och refererade till Butler utgjorde ett viktigt motstånd mot den etablerade feministiska forskningen. Detta är viktigt att poängtera eftersom det betyder att det initialt fanns ett potential till en radikalt förändrad feministisk forskning i dessa tidiga introduktioner där den traditionellt teorilösa svenska feminismen hade tvingats ta till sig en viktig feministisk diskussion rörande kropp och begär. För ett sådant projektbygge är nämligen Butler ett alldeles utmärkt val, eftersom det just hos henne återfinns en unik möjlighet att skapa en produktiv debatt mellan filosofi, psykoanalys och radikal feminism.

Kanske att det ännu inte är för sent?

Summary

"The queer disappearance of Butler". When Swedish feminist research introduced Judith Butler, 1990–2002. By Sara Edenheim. This article on the Swedish reception of the work and theories of feminist philosopher Judith Butler follows four feminist fields that introduced and discussed Butler's work from the early 1990's to the early 2000's; the first and earliest being the radical feminist field, followed by the field of feminist literary studies, the field of queer theory and, as a field of its own, the various translations made during this period.

Some main tendencies can be discerned: the translation of Butler's concept of gender as either "kön" or "genus" has varied over time; the feminist literary field is dominated by a critical approach to Butler, while the radical feminist field is more ambivalent. All fields categorize Butler as a social constructivist. The radical feminists seem to introduce Butler as a theorist of sexuality, especially of the norms of heterosexuality, while the literature feminists almost completely ignore Butler's take on desire and

rather emphasize (and criticize) Butler's definition of woman (as a subject). The connection with queer theory seems to have been somewhat weak with few and quite short references to Butler with the exception of queer theorist Tiina Rosenberg, who made a strong link between Butler and performance studies. In all fields references to *Gender trouble* are by far the most recurring, while later works by Butler (1993 and onwards) are less frequently cited and sometimes even completely absent. Applied studies are surprisingly rare (and only found in doctoral thesis in ethnology, sociology, philosophy, and archeology). Parts of chapter three from *Gender trouble* were translated in 1997 and later on reprinted and retranslated in different contexts and hence widely read and referred to. The first translations of other texts were published very late (2002) and consisted of a selection made by Rosenberg, focusing mainly on performativity. The critical stance has continued to dominate during the entire period and Butler is either dismissed for being too unrealistic or too dangerous for feminism. Meanwhile, other academic fields and media mainly reproduce this (paradoxical) image where the main tendency is to use the "foolery" of Butler to criticize both feminism and poststructuralism. With only one exception – the (internationally published) literature researcher Cecilia Sjöholm – none of the researchers has introduced or discussed Butler's relation to and revision of psychoanalysis, phenomenology or the sexual difference school.

Noter

1. Rubriken anspelar på en artikel av den australiensiska statsvetaren Sheila Jeffrey som under rubriken "The queer disappearance of lesbians – sexuality in the academy" (*Women's Studies International Forum* 17, 1994) framförde en rykande radikalfeministiskt lesbisk kritik mot den framväxande queerteorin, med Eve Kosofsky Sedgwick och Judith Butler som främsta syndabockar. Ett stort tack till Erika Alm för tålmodig läsning och extremt viktiga kommentarer och förslag under mitt arbete med denna artikel. Tack även till mina anonyma granskare för goda råd. Kvarvarande brister i artikeln är således helt mitt eget ansvar.

2. Termen brukar tillskrivas idéhistorikern Teresa de Lauretis ("Eccentric subjects. Feminist theory and historical consciousness", *Feminist studies* 16:1, 1990). Hon har dock senare offentligt uttalat sig kritiskt gentemot begreppet (Teresa de Lauretis: *The practice of love. Lesbian sexuality and perverse desire*, Bloomington, 1994), men det går själv-

klart inte att förbise att Butler i *Bodies that matter* (1993) talar om något som hon kallar för "critically queer" och i senare sammanhang har använt epitetet "queerteoretiker" om både sig själv och andra, om än i sparsmakad form. "Feminist" och "filosof" är dock mer vanligt förekommande epitet i hennes självbeskrivningar.

3. Judith Butler: *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity* (New York & London, 1990); *Bodies that matter. On the discursive limits of "sex"* (New York & London, 1993). Tillsammans med Jeffrey Weeks: *Sex, politics and society. The regulation of sexuality since 1800* (London, 1981); *Sexuality and its discontents. Meanings, myths & modern sexualities* (London, 1985), Gayle Rubin: "Thinking sex : Notes for a radical theory of the politics of sexuality", i Vance (red.): *Pleasure and danger. Exploring female sexuality* (Boston, 1984) och Eve Kosofsky Sedgwick: *Epistemology of the closet* (New York, 1991) brukar Butler räknas till queer-

teorins pionjärer. De här nämnda forskarna skriver dock in sig i ett något annorlunda forskningsfält med mer renodlad foucauldiansk inspiration där fokus ligger på historia och fältobservationer. Det är även till stor del detta fält som har plockats upp av senare queerteoretiker (se exempelvis Jonathan Katz: *The invention of heterosexuality* (New York, 1995); David Halperin: *Saint Foucault. Towards a gay hagiography* (New York, 1995); *How to do the history of homosexuality* (Chicago, 2002), Michael Warner: *Fear of a queer planet. Queer politics and social theory* (Minneapolis, 1993); *The trouble with normal. Sex, politics and the ethics of queer life* (Cambridge, 2000).

4. För en detaljerad översikt över Butlers bakgrund och verk, se Sara Salih: *Judith Butler* (London & New York, 2002).

5. Butler: *Bodies that matter*, ix.

6. För en utmärkt redovisning och diskussion kring Butlers materiebegrepp i förhållande till hennes (begränsade) användning av Aristoteles' formbegrepp, se Erika Alm: 'Ett emballage för inälvor och emotioner'. *Föreställningar om kroppen i statliga utredningar från 1960- och 1970-talen* (Göteborg, 2006), 76 ff.

7. I introduktionen till *Bodies that matter* sammanfattar Butler sitt projekt i 5 punkter, vilka med fördel kan återges här för att ge läsaren en kortfattad bild av hur Butler själv använder begrepp som performativitet och materialisering: "At stake in such a reformulation of the materiality of bodies will be the following: (1) the recasting of the matter of bodies as the effect of a dynamic power, such that the matter of bodies will be indissociable from the regulatory norms that govern their materialization and the signification of those material effects; (2) the understanding of performativity not as the act by which a subject brings into being what she/he names, but, rather, as that reiterative power of discourse to produce the phenomena that it regulates and constraints; (3) the construal of 'sex' no longer as a bodily given on which the construct of gender is artificially imposed, but as a cultural norm which governs the materialization of bodies; (4) a rethinking of the process by which a bodily norm is assumed, appropriated, taken on as not, strictly speaking, undergone by a subject, but rather that the subject, the speaking 'I', is formed by virtue of having gone through such a process

of assuming a sex; (5) a linking of this process of 'assuming' a sex with the question of *identification*, and with the discursive means by which the heterosexual imperative enables certain sexed identifications and forecloses and/or disavows other identifications. This exclusionary matrix by which subjects are formed thus requires the simultaneous production of a domain of abject beings, those who are not yet 'subjects', but who form the constitutive outside to the domain of the subject." (Butler, *Bodies that matter*, 2 f.) I *Excitable speech. A politics of the performative* (New York, 1997) gör Butler ett antal närläsningar utifrån performativitetsbegreppet (liksom interpellationsbegreppet) och utgår där från Althusser, Austin, Bourdieu och Derida.

8. Judith Butler: *Psychic life of power. Theories in subjection* (Stanford, 1997), se speciellt "Melancholy gender/refused identification" där Butler skriver att hon önskar förklara hur "a melancholic identification is central to the process whereby the ego assumes a gendered character." (Butler: *Excitable speech*, 132 f.)

9. Judith Butler: *Antigone's claim. Kinship between life and death* (New York, 2000); Judith Butler, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek: *Contingency, hegemony, universality. Contemporary dialogues on the left* (London, 2000).

10. Judith Butler: *Precarious life. The powers of mourning and violence* (London, 2004).

11. Judith Butler: *Giving an account of oneself* (New York, 2005); Judith Butler: "On never having learned how to live", *Differences. A journal of feminist cultural studies* 16:3 (2005); "Reply from Judith Butler to Mills and Jenkins", *Differences. A journal of feminist cultural studies*, 18:2 (2007).

12. Judith Butler: "Sexual politics, torture, and secular time", *British Journal of Sociology*, 59:1 (2008).

13. Marianne Liljeström: "Institutionaliserad heterosexuallitet och undersökning av könssystem", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 11:4 (1990).

14. Yvonne Hirdman: *Genusystemet. Teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning* (Uppsala, 1988), samt "Genusystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3 (1988).

15. Margareta Lindholm: "Kan lesbiska vara kvinnor?", *Janus & genus* (Stockholm, 1994).

16. Margareta Lindholm: "Recension av Gender trouble", *Tvärtanten* 1 (1993).

17. Se Liljeström: "Institutionaliserad heterosexuallitet och undersökning av könssystem"; "Bortom kön? – om makt och sexualitet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 19:1 (1998); Lindholm: "Kan lesbiska vara kvinnor?", 146.

18. En av dessa är litteraturvetaren Eva Borgströms bidrag "Queerstudier i USA – och Sverige", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 19:1 (1998) som ger en allmän introduktion av queerstudier, där Butler enbart nämns flyktigt i ett citat och hennes symbolvärde verkar underförstått. Bergström skriver om sin vistelse vid Berkeley 1996/97 och hur queerstudier där växer sig större. I fokus står bland annat en intervju med Jonathan Katz. Den andra artikeln är historikern Gunlög Furs "Gränsöverskridande kvinnor och svenska män – kön och sexualitet på gränsen mellan samiskt och svenskt i tidigmodern tid" (för övrigt var detta en artikel som jag som student fick läsa på en kurs i genus och rätt under Karin Lundströms ledning på Juridiska institutionen i Lund. Lundström hade placerat in Furs artikel under kategorin "queerteori" och denna artikel blev därför lustigt nog ett av mina första möten med svensk "queerteoretisk" forskning trots att begreppet inte nämns av Fur i artikeln).

19. Liljeström: "Bortom kön?"; Sara Heinämaa: "Kvinna – natur, produkt, stil?"; Anna Lydia Svalastog: "Reproduktion och könsdikotomering", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 19:1 (1998). Heinämaas artikel är ovanlig i sammanhanget av två anledningar: 1) den definierar inte Butler som socialkonstruktivist, och 2) den diskuterar Butlers definition av kropp. Det referensverk som Butler därmed sätts in i skiljer sig rätt radikalt från de andra artiklarna. Precis som de övriga artiklarna är det främst *Gender Trouble* som diskuteras, vilket kanske gör det extra intressant att läsningen skiljer sig åt så pass radikalt från den svenska

– Heinämaas artikel är nämligen en översättning som redan var internationellt publicerad och utgör på så sätt inte en svensk reception i den bemärkelse som denna receptionsstudie definierar begreppet.

20. Pia Laskar: "Kön, sexualitet och makt",

Kvinnovetenskaplig tidskrift 19:1 (1998), 3.

21. Lena Martinsson: *Gemensamma liv. Om kön, kärlek och längtan* (Stockholm, 1997); Stina Jeffner: "Liksom våldtäkt, typ". *Om betydelsen av kön och heterosexuallitet för ungdomars förståelse av våldtäkt* (Uppsala, 1997).

22. Martinsson: *Gemensamma liv*, 15.

23. Martinsson: *Gemensamma liv*, 17.

24. Lindholm: "Recension av Gender trouble".

25. Sara Danius: "Själens kroppens fångelse – om den vanskliga distinktionen mellan kön och genus", Lindén och Milles (red.): *Feministisk bruksansvisning* (Stockholm, 1995).

26. Se exempelvis Lisbeth Larsson inledning i *Feminismer* (Lund, 1996); Christine Sarrimo: "När Judith möter Solvej", *Res Publica* 1–2 (1997).

27. Nina Björk: *Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier* (Stockholm, 1996).

28. Björk: *Under det rosa täcket*, 143.

29. Nina Björk: "Judith Butler, rödstrumpan och dragshowartisten", *Glänta* 1–2 (2001).

30. Maria Sjöqvist: "Möjligheter och omöjligheter i Judith Butlers identitetskritik", *Häftet för kritiska studier* 31:4 (1998) 27.

31. Åsa Carlson: "Subjekt och agentskap – Seyla Benhabib och Judith Butler", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 21:2 (2000).

32. Claudia Lindén: "'Samhällsmodern' – Ellen Keys självbiografiska självdekonstruktion", *Res Publica* 1–2 (1997) 48.

33. Anna Cavallin: "Androgynens kön. En feministisk läsning av C. J. L. Almqvists Drottningens juvelsmycke", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 27:1 (1998).

34. Mest känd av dessa kritiker är förmodligen litteraturvetaren Toril Moi, som i *What is a woman? and other essays* (London, 1999) framför hård kritik inte bara mot Butler utan även mot Donna Haraway. Mojs inflytande på svenska forskare är tydligt och ett första utkast till den engelska texten publicerades på svenska redan två år innan den engelska slutversionen, i ett nummer av *Res Publica*. I samma nummer återfinns översättningen av Butler (*Res Publica*, 1997:1–2) och i de artiklar som Butler nämns är den kritiska tonen dominerande (förutom Moi, även Carleheden och till viss del Sarrimo). Moi agerar dock i första hand på en internationell arena och ingick innan dess i en norsk akademisk kon-

text. I den ovannämnda svenska texten uttrycker Moi, medels en fotnot, sin tacksamhet till Sara Danius kritiska artikel (Danius: "Själens är kroppens fångelse") och därmed antyds att de svenska litteraturvetarnas kritik mot Butler har haft en viss del i Moises egna, och internationellt mer välkända, kritik (*Res Publica*, 1997, 148, n. 47).

35. Maria Wendt Höjer: "Har någon sett ett genus?", *Göteborgsposten* 1997-06-27.

36. Margaretha Järvinen: "Foucault-a-gogo – om konstruktivistisk könsforskning", Bergenheim och Lennerhed (red.): *Seklernas sex. Om konstruktivistisk könsforskning* (Stockholm, 1997); Maud Eduards: "Män – finns de?", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3:4 (1998), "Den förbjudna handlingen", *Tidskrift för politisk filosofi* nr 3 (1997); Cecilia Åse: *Makten att se. Om kropp och kvinnlighet i lagens namn* (Malmö, 2000); Katarina Hamberg: "'Vi är ju olika – det går inte att komma ifrån'. Om biologins tolkningsföretärd i medicinen", Hamberg och Thurén (red.): *Genusvägar* (Malmö 2002), 50.

37. *Lambda Nordica. Tidskrift för homosexualitetsforskning*, nr 3–4 (1997). Både antropologen Don Kulick och idéhistorikern Pia Laskar nämner även Jacques Lacan i sina respektive introduktioner till queerteori, men när exempelvis Michel Foucault och Jacques Derrida senare presenteras och diskuteras, har Lacan fallit bort. I Don Kulick: "Queer teori: vad är det och vad är det bra för?" i samma nummer av *Lambda Nordica*, nämns inte Butler överhuvudtaget.

38. I huvudsak är det Pia Laskar: "Queer teori och feminismen – beröringspunkter och spänningar", 73 f som behandlar Butler. I fokus står "konstruktivisten Butler" och "iscensättningar (*performances*) av kön/genus" (Laskar, 74).

39. Jens Rydström: "Queer teori och historia", *Lambda Nordica* 3–4 (1996), 86 f.

40. Don Kulick: "Är måsar lesbiska? Om biologins relevans för mänskligt beteende", *Res publica* 1–2 (1997).

41. Tiina Rosenberg: "Upp till *camp*, systar! Om motstånd och teater", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3–4 (1996), 4 f. Min anm.

42. Tiina Rosenberg: *Byxbegär* (Göteborg 2000), 165; 16. Det senare citatet följs i detta sammanhang av ett kort stycke som informerar om att Butler har reviderat denna definition med hjälp av en analys av "genus-melankoli". Rosenberg gör senare själv en

kort analys utifrån detta begrepp i boken, huvudsakligen utifrån en blandning av Kristeva och en mycket snabbt reviderad Butler, sammanläst med Wittigs strukturalism. Slutsatsen blir att teaterframställningen i sig själv blir en "undersökning av genus- och heteronormativitet" (132) – inte läsningen av densamma – och detta sker i första hand "genom användningen av genusdissonanta förklådningar" (ibid.). Melankolin representeras här av den kvinnliga skådespelarens iscensättning av en sorgsen man, vilket är en analytisk slutsats som har lite, om ens något, med Butlers definition av melankoli att göra. Varför Butler refereras till och varför hennes "genus-melankoli" ens är nödvändig för analysen, måste nog ses som ett mysterium i detta sammanhang. Liknande svårbegripliga förklaringar och revideringar är även följande citat exempel på: "Den radikala konstruktivismens svårighet, och detta gäller i synnerhet butlerismen, är att hon [sic] inte lyckas förklara hur människor under ett tidsförlopp lyckas bibehålla en identitet som de uppenbarligen identifierar sig med och även trivs med." (*Queerfeministisk agenda*, 160).

43. Butler: *Bodies that matter*, 95.

44. Rosenberg: *Queerfeministisk agenda*, 74.

45. I *The psychic life of power* (144 ff.) återfinns exempel där Butler explicit reviderar vad hon avsåg i *Gender trouble* med performativitet i samband med dragshows. Hennes slutsats är att "Drag allegorizes some set of melancholic incorporative fantasies that stabilize *gender*. Not only are a vast number of drag performers straight, but it would be a mistake to think that homosexuality is best explained through the performativity that is drag." (Butler: *The psychic life of power*, 146). Även i *Bodies that matter* (233 ff.) återfinns man ett första försök att sätta samman performativitet med melankoli där en likartad revidering av tolkningen av drag och cross-dressing äger rum.

46. Det är därför inte ologiskt att den kanske mest kvalificerade läsningen Rosenberg gör av Butler återfinns i en dagstidningsrecension av *Excitable speech* och *Psychic life of power*, *Svenska Dagbladet* 1998-01-04.

47. Jimmy Strassburg: *Shamanic shadows. One hundred generations of undead subversion in southern Scandinavia, 7000–4000 BC* (Stockholm, 2000); Jens Rydström: *Simmers*

and citizens. *Bestiality and homosexuality in Sweden 1880–1950* (Stockholm, 2001); Pia Lundahl: *Intimitetens villkor. Kön, sexualitet och berättelser om jaget* (Lund, 2001).

48. Lundahl: *Intimitetens villkor*, 15.

49. Larsson: "Inledning", *Feminismer*, 13; Judith Butler: "Subversiva kroppsakter", Larsson (red.): *Feminismer*, översättning Sven-Erik Torhell, (Lund, 1996).

50. "There appears to be two levels of reality, two orders of ontology, in Wittig's theory. Socially constituted ontology emerges from a more fundamental ontology that appears to be pre-social and pre-discursive." (Butler: *Gender trouble*, 146)

51. Se Butler: *Bodies that matter*, 224 ff., s. 281, n. 3 och 282, n. 11 för exempel på detta.

52. Det är förmodligen av vikt att delar av kapitel 3 ur *Gender trouble* har översatts och återgivits ett antal gånger mellan 1996 och 2007, i ljuset av att Butler i andra sammanhang har påpekat att *Gender trouble* och underförstått det aktuella kapitlet, utgör den del av det egna skrivandet som hon har ägnat mycket tid åt att revidera. Avsnittet är, tillsammans med Butler 1989, kanske den text som är minst specifik i sitt filosofiska ställningstagande och som därför förmodligen har tolkats som "lättläst" för studenter då den vid en ytlig läsning kan implicera klassisk radikalfeminism och könsrollsteori. Exempelvis har hitintills ingen text från *Bodies that matter* eller *Psychic life of power* fått ett liknande genomslag.

53. Sarrimo: "När Judith möter Solvej", 12.

54. Judith Butler: "Från konstruktion till materialisering", *Res Publica* 1–2, översättning Sven-Erik Torhell (1997), 26. Hon fortsätter: "Det räcker således inte med att säga att mänskliga subjekt konstrueras, eftersom konstruktionen av det mänskliga är en differentierande verksamhet som skapar det mer eller mindre 'mänskliga', det omänskliga, det mänskligt otänkbara. [...] Undersökningen av de utplånanden och uteslutningar genom vilken konstruktionen av subjektet sker är paradoxalt nog inte längre någon konstruktivism, men det är inte heller fråga om essentialism. [...] Debatten mellan konstruktivism och essentialism missar såldes dekonstruktionens poäng helt och hållet, för poängen har aldrig varit att 'allting är diskursivt konstruerat' [...]." (Butler: "Från

konstruktion till materialisering", 30 f.).

55. Danius skriver att "[h]os Butler får den konstruktivistiska feminismen sitt mest extrema uttryck." (Danius: "Själens är kroppens fångelse", 160); Larsson skriver i ovannämnda introduktion att Butler "intar en extremkonstruktivistisk ståndpunkt" (Larsson: *Feminismer*, 13); Laskar skriver i inledningen till *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1998:1 att Butler är en "radikal konstruktivist" (Laskar: "Kön, sexualitet och makt", 5); Järvinen beskriver Butler som ett "superkonstruktivistisk[t] alternativ" (Järvinen: "Foucault-a-gogo", 59); Cecilia Åse väljer liknande ordalag i sin avhandling där Butlers projekt ses som en "långtgående språklig konstruktivism" (Åse: "Makten att se", 42); Lena Gemzöe bidrar i sin allmänna introduktion till feminismen med att benämna Butlers teori som en "postmodern, långtgående konstruktivism" (Gemzöe: *Feminism*, Stockholm, 2002, 138) och Rosenberg använder likartade ord när hon skriver att "Den radikala konstruktivismens svårighet, och detta gäller i synnerhet butlerismen [...]" (Rosenberg: *Queer-feministisk agenda*, 160).

56. Lennart Hellspong: "Judith Butler. En genusteoretisk metaforanalys", *Rhetorica Scandinavica* 26 (2006).

57. Hellspong: "Judith Butler", 80.

58. Hellspong: "Judith Butler", 73, 67.

59. Rosenberg: *Könet brinner!*; Butler: *Genus ogjort*; Judith Butler: *Genustrubbel. Feminism och identitets subversion*, översättning av Suzanne Almqvist, (Göteborg, 2007).

60. Kristina Hultman: "Könsmakt – från walesisk 1400-talshyllning till 70-talsursinne", *Aftonbladet* 1997-07-09; Bo Rothstein: "Hur kan man älska ett kön om man föraktar individerna", *Aftonbladet* 1997-07-16.

61. Torbjörn Fagerström: "Två kön bättre än ett, tre eller fyra", *Dagens nyheter* 2001-10-01, "Schyman, Thorild och pseudovetenskapen", *Dagens nyheter* 2002-02-18.

62. Arne Jarrick: "Vetenskapen hotar förfalla till kollektiv monolog", *Svenska Dagbladet* 1999-06-20. Citatet kommer från kapitel 1 i *Bodies that matter*. Tack till Lars Edgren för att ha gjort mig uppmärksam på detta.

63. Margareta Hallberg: "Vad är en kvinna och en man?", *Svenska dagbladet* 1997-12-07; "Kön och genus i feministisk teori", *Svenska dagbladet* 1997-12-08.

64. Hallberg: "Vad är en kvinna och en man?"

65. Hallberg: "Kön och genus i feministisk teori".

66. Se även Christine Sarrimo: "Feminism och psykoanalys – en sekellång hatkärlek", *Svenska dagbladet* 1998-12-21, som bland annat skriver att "Judith Butler drev i början av 90-talet även den Lacaninspirerade feminismen till dess poststrukturalistiska återvändsgränd, då hon förpassade allt tal om två olika kön till historiens humanistiska skrårådhög." Detta är i princip enda exemplet jag har funnit där Butler nämns enkom i samband med psykoanalys i Sverige (med undantag för Sjöholm), vilket samtidigt gör Sarrimos uttalande ytterligare paradoxalt, eftersom Butler knappast kan sägas ha introducerats i Sverige som "Lacaninspirerad".

67. Ingvar Bergman: "Aggressivt och nedvärderande tonfall – replik till Torbjörn Fagerström", *Dagens Nyheter* 2002-03-04.

68. Salih, 2002. Se även Lynne Segal: "Sexualitet, politik og skiftende generasjoner av feminister", Annfelt, Andersen, Bolsø (red.): *Nå heteroseksualiteten må forklare seg* (Trondheim 2007), 34 ff., för ytterligare en likartad tolkning av hur Butler mottogs i USA och Storbritannien.

69. Cecilia Sjöholm: "Familjepolitik. Butler, Lacan och Antigonekomplexet", *Divan* 1–2 (2002); även i *Radical philosophy* 111 (2002).

70. Strassburg: *Shamanic shadows*.

71. Johan Elmfeldt: "Könsidentitet och populärkultur – en lek med positioner", *Efter dekonstruktionen. Tolv uppsatser om aktuell litteraturteori* (Lund, 1994); Judith Butler: "Gender trouble, feminist theory, and psychoanalytical discourse", Nicholson (red.): *Feminism/Postmodernism* (London, 1990).

72. Elmfeldt: "Könsidentitet och populärkultur", 106.

73. Ytterligare en artikel, Thomas Johansson: "Främlingskap och det främmande: Bodybuilding, kön och identitet", *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift* 4 (1995) hör eventuellt hemma i denna kategori. På grund av tidsbrist har jag dock inte hunnit inkludera den i undersökningen.

74. Helen Andersson, *Teologisk kvartals-tidskrift* 3 (1993). Andersson bidrog även senare med en introduktion av Butler, "Att böjas efter genus – eller den maskerad vi kallar identitet" i *Aktuellt om genusforskning* 1, 1995. Båda tidskrifterna är bundna till Lunds universitet, liksom den seminarieriet där Helen Andersson 1994 presenterade *Gender trouble* vid DISA-föreningen, Kvinnovetenskapligt Forum i Lund. Ytterligare en recension av *Gender trouble* återfinns i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1994:3–4. Det är litteraturvetaren Arthur Lewis, som vid denna tidpunkt var doktorand i Comparative Literature, Yale University, som bidrar med en kort recension (på svenska i original) där han tar fasta på förändringspotentialen (i positiv mening) hos Butler. Några andra recensioner av *Gender trouble* och *Bodies that matter* har jag inte lyckats hitta, vilket dock inte utesluter att det finns fler.

75. Björk: *Under det rosa täcket*; Martinsson: *Gemensamma liv*.

76. Åsa Carlson: *Kön, kropp och konstruktion. En undersökning av den filosofiska grunden för distinktionen mellan kön och genus* (Stockholm/Stehag, 2001).

77. Sjöholm: "Familjepolitik"; "Family values".